

1738 OSMANLI-AVUSTURYA-RUS SAVAŞI'NIN SEFER MASRAFLAR DEFTERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of the Expeditionary Cost Book of the 1738 Ottoman-Austrian-Russian War

Ömer ÇAĞATAY*

Özet

1736-1739 Osmanlı-Avusturya-Rus savaşı, sonuçları itibariyle XVIII. yüzyıldaki en önemli savaşlardan biriydi. Nitekim bu muharebe sonunda Osmanlı Devleti, Pasarofça Antlaşmasıyla Avusturya'ya kaybettiği Belgrad'ı geri almayı başardı. Aynı şekilde Rusların Karadeniz, Kırım ve Azak'a hâkim olma siyasetini bir süreliğine engelledi. Bu muharebe döneminde Osmanlı için önemli bir yere sahip olan 1738 sefer yılında ise Avusturya ve Rusya'ya karşı askeri ve psikolojik üstünlük ele geçirildi. Çünkü her iki cephede yapılan savaşlarda daha önce kaybedilen yerler geri alındı. Sonuçları itibariyle önemli gelişmelerin yaşandığı 1738 sefer yılında beklenen sonuçların alınmasında Osmanlı Devleti'nin sefer organizasyonunun bir nebze de olsa etkili olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmada 1738 senesinde ordu harcamalarının kaydedildiği 2163 numaralı masraf defteri incelenmiştir. Araştırmada, ordu ihtiyaçlarının karşılanması için hangi gelir kalemlerinden ne ölçüde faydalandığı, toplanan gelirin nereye harcadığı, hazineden orduya ne kadar para aktarıldığı ve aktarılan paranın ne için kullanıldığı ve son olarak havale yoluyla toplanan gelirin ne kadar olduğu ve bu meblağın nereye harcadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

* Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ocagatay@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5068-9705

Makale Geliş Tarihi:30.01.2023

• Makale Kabul Tarihi:21.08.2023

Anahtar Kelimeler: 1736-1739 Osmanlı-Avusturya-Rus Savaşı, Masraf Defteri, Gelir, Gider, Yapılan Harcama Kalemleri

Abstract

1736-1739 Ottoman-Austrian-Russian War was one of the most important wars of the 18th century in terms of its results. As a matter of fact, at the end of this war, the Ottoman Empire managed to take Belgrade back, which was lost to Austria with the Treaty of Pasarofca. Likewise, the Russian policy of dominating the Black Sea, Crimea and Azov prevented it for a while. In the 1738 campaign, which had an important place for the Ottomans in this war period, military and psychological superiorities were gained against Austria and Russia. Because in the wars on both fronts, the places that were lost before were taken back. It could be said that the expedition organization of the Ottoman Empire was somewhat effective in obtaining the desired results in the 1738 campaign year, when important developments were experienced in terms of its results. In the research, the expense book numbered 2163, in which the army expenditures were recorded in 1738, is examined. Also in this study, it is tried to be determined that which income items are used to meet the needs of the army, where the collected income is spent, how much money is transferred from the treasury to the army and what the transferred money is used for, and finally how much income is collected through money order and where this amount is spent.

Keywords: 1736-1739 Ottoman-Austrian-Russian War, Expense Book, Revenue, Expense, Items of Expenditure

Giriş

1736-1739 Osmanlı-Avusturya-Rus savaşları XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği önemli muharebelerden biriydi. Çünkü bu savaşlarda kazanılan ve kaybedilen yerlerin yanı sıra muharebe sonunda imzalanan Belgrad Antlaşması üç devletin tarihinde önemli bir yere sahiptir. Çar Petro ile imparatorluk yolunda önemli gelişmeler kaydeden Rusya, kuzeyde İsveç tehlikesini bertaraf ettikten sonra yönünü güneye çevirdi¹. Bu yönelişle birlikte Rusya, İran'ın iç karışıklığından faydalanarak Osmanlı Devleti'yle İran

¹ Sinan Yüksel, "Kuzey Savaşları Sırasında Rusya'nın Karadeniz'e Yönelik Faaliyetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31, (2012), s. 188.

Mukasemenamesi'ni imzalayarak Hazar Denizi kıyılarına kadar sınırlarını genişletti². Rusya, Hazar Denizi'ne doğru nüfuz alanını genişlettikten sonra 1700 İstanbul Antlaşması'yla kazandığı ancak 1711 Prut savaşıyla kaybettiği Azak Kalesi ve denizine tekrardan hâkim olmak için girişimlere başladı³. Sefer hazırlık sürecini tamamladıktan sonra da Mart 1736'da Azak Kalesi'ni denizden ve karadan kuşatarak işgal etti⁴. Osmanlı Devleti ise hâlihazırda İran ile mücadele içerisinde olduğu ve Ruslar ile ayrı bir savaşa girmek istemediği için sorunu diplomasi kanalıyla çözmek adına barış görüşmelerini başlattı⁵. Ancak yapılan girişimler sonuçsuz kalınca Osmanlı Devleti, görünürde Azak'ın işgalini⁶ gerçekte ise Rusların yapmış olduğu birçok olayı sebep göstererek⁷ 2 Mayıs 1736'da savaş ilan etti⁸. Böylelikle Osmanlı-Avusturya-Rusya arasında 1739 Eylül'üne kadar sürecek olan muharebe başlamış oldu.

1736'da Rusların Azak'ı işgali ve Kırım yarımadasına saldırısı sonrası Osmanlı Devleti, kara ve denizden birlikleri bölgeye sevk etti⁹. Ancak Azak Kalesi kaybedildiği gibi Kırım coğrafyası da Rus birliklerinin yağma ve istilasına maruz kaldı¹⁰. Öte yandan Avusturya ise Rusya ile yaptığı 1726 ve 1733'teki ittifak

-
- ² İlker Külbilge, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2010, s. 134-138.
- ³ Ruslar, Prut savaşı ve İran Mukasemenamesi'nden sonra Karadeniz ve Azak Kalesi'ne hâkim olmak için bir dizi girişimlerde bulunmuştu. Mesela Azak Kalesi'ne sekiz saat uzaklıktaki Çerkez-Kirman Kalesi'nin yakınındaki kaleye asker yerleşirmesi, cephane ve zahire yüklü iki gemiyle Ten Nehri'ne zahire ve mühimmat taşıyan bir filoyu göndermesi, Azak'ın 14 km uzağında Santa Anna Kalesi'ni inşa etmesi gibi girişimler Rusların bölgeye egemen olmak için yaptığı hamleler olarak görülebilir. Subhî Mehmed, *Subhî Tarihi Samî Şâkir Tarihleri ile Birlikte 1730-1744, Haz. Mesut Aydın, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 283*; Erdoğan Bilgin, "1148-1152/1736-1739 Savaşı Tarihçesi (Subhî Mehmed'in Müzâkerât-ı Sulhiyye Tarihçesi Adlı Eseri)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2003, s. 7; Johann Vilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1669-1774)*, Çev. Nilüfer Epgeli, C. V, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 458; Ayrıca Çariçe Anna döneminde Rusların Karadeniz politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sinan Yüksel, "Çariçe Anna Zamanında Rusya'nın Karadeniz Politikası", *Mukaddime*, 8/2, (2017), s. 351-364.
- ⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Baş Muhasebe Defterleri (BOA), Ali Emîrî (AE. SMHD. I.), 52/3157, 18 Muharrem 1149; *Subhî Tarihi*, s. 292.
- ⁵ Erdoğan Bilgin, "1148-1152/1736-1739 Savaşı Tarihçesi", s. 18-19.
- ⁶ "Devlet-i Âliyye-i ebed-i peyvend Moskov Devleti ile olan musâlabayı bîfz etmek niyetinde iken, Moskov çariçesi nakz-ı abd-ı şurû' ve Azak Kal'ası'nın muhâsarasına cesâret etmekle...", BOA, AE. SMHD. I. 52/3157, 18 Muharrem 1149.
- ⁷ 1736-1739 savaşları öncesinde Rusların, iki devlet arasındaki ilişkileri yıpratmaya yönelik yaptığı faaliyetler dönemin kaynaklarında ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Bkz. *Subhî Tarihi*, s. 280-284.
- ⁸ BOA, Cevdet Askeriye (C. AS.) 567/23834, 27 Zilhicce 1148, Vrk. 1; Ahmed bin Mahmud, *Târîh-i Göynüklü (1123-1172/1711-1759)*, Haz. Songül Çolak ve Metin Aydar, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019, s. 422.
- ⁹ Melek Çoruhlu, "Musaffa Mehmed Efendi Kit'amin-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2005, s. 75; *Târîh-i Göynüklü*, s. 422-423.
- ¹⁰ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. V, s. 480.

anlaşmalarına göre¹¹ sefer hazırlık sürecini tamamlayarak 1737 yazında Osmanlı'nın hâkimiyetindeki Niş, Vidin ve Bosna taraflarına saldırdı¹². Böylelikle Osmanlı Devleti, 1737-1739 yılları arasında gerçekleştirilen savaşlarda Avusturya ve Rusya'ya karşı iki cephede mücadele etmek zorunda kaldı.

1738 senesine gelindiğinde, Osmanlı ordusu Yeğen Mehmed Paşa'nın serdarlığında sefere çıktı¹³. Bu sefer yılında ordu, Muhadiye¹⁴ başta olmak üzere Ada-i Kebir¹⁵ ve Semendire'de¹⁶ Avusturya birliklerini mağlup ederek önemli başarılar elde etti. Avusturya cephesinde kazanılan başarıların yansıması olarak Rus cephesinden güzel neticeler alındı. Nitekim Osmanlı ordusunun Muhadiye ve Ada-i Kebir'deki zaferleri, Rusları tedirgin etmiş ve Osmanlı birliklerinin üzerlerine geleceği düşüncesine neden olmuştu. Bundan dolayı Ruslar 1737 Temmuz'unda işgal ettikleri Özi ve Kılburun kalelerinin bazı noktalarını harap ederek geri çekilmişlerdi¹⁷. Neticede Osmanlı Devleti, 1738 senesinde Avusturya ve Rusya cephelerinin her ikisinde önemli başarılar kazanırken, daha önceki sefer yılında kaybettiği yerleri geri almayı başarmıştı. Bu çalışmada 1738 senesinde sefere çıkan Osmanlı ordusu için yapılan harcamaların gelir ve giderlerinin kaydedildiği 2163 numaralı baş muhasebedeki sefer masraf defterinin değerlendirmesi yapılacaktır.

1738 Senesi Sefer Masraf Defterinin Değerlendirmesi

Geçici gider görünümünde olan sefer giderlerinin, harp yıllarının barış yıllarından uzun olduğu dönemler göz önünde tutulursa, savaş giderlerinin sürekli ek giderler kısmında olduğu söylenebilir. Çünkü devletin, yılın 12 ayı savaş halinde olmadığı düşünülürken, bu durumun geçici gider görünümündeki sefer harcamalarının içerisinde ifade edilmesini doğurmuştur. Nitekim 1683-1699 yılları arasında uzun bir savaş döneminde alınan ağır mağlubiyetlerden sonra

¹¹ Yüksel, "Çariçe Anna Zamanında Rusya'nın Karadeniz Politikası", s. 354.

¹² Avusturya ordusu, başlangıçta Niş, Vidin ve Bosna taraflarında bazı başarılar elde etse de aynı sefer yılında Osmanlı ordusu kaybettiği yerleri tekrardan geri almayı başardı. Avusturya cephesindeki savaşların ayrıntılı bilgisi için bkz. Hakan Karagöz, "1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2008, s. 38-48.

¹³ Şem'dânî zâde Fındıklı Süleyman Efendi, *Mür'it-Tevârih*, C. I, Haz. M. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976, s. 79.

¹⁴ *Mür'it-Tevârih*, C. I, s. 82.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, C. IV/I, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 281.

¹⁶ *Subhî Tarihi*, s. 456.

¹⁷ Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbirât-ı Pesendîde*, Haz. Ali İbrahim Savaş, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 31; Rusların geri çekilmelerinin ardında yatan bir diğer sebep olarak orduda hastalıkların baş göstermesi gösterilmektedir. P. O. Bobrovskiy, *Istoria 13-go Leyt-Grenaderskago Erivanskago Ego Veliçestva Polka Za 250 let 1642-1892*, Petersburg 1892, p. 140.

toprak kayıplarının olması gelirin düşmesine neden olurken, devlet harcamalarının sefer için finansman edilmesine, tarımsal alanlar ile maden ocakları gibi çeşitli gelir kalemlerinin olduğu işletmelerin harp alanı içerisinde kalmasına yol açmıştır. Savaş dönemlerinde bunların yaşanması devlet ekonomisini büyük zarara uğrattığı gibi Osmanlı bütçesine ek giderler yükleyerek devleti, içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Devlet ise normal hazine gelirleriyle karşılayamadığı bu giderleri ek vergiler, iç hazine desteği ve iç borçlanma gibi gelir kalemleriyle sübvansız etmeye çalışmıştır¹⁸. Bu durum ise devletin ve halkın ileride iktisadi olarak sıkıntı çekmesine zemin hazırlamıştır. Ancak kutsal ittifak savaşları döneminde alınan mağlubiyetlerin aksine, XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki savaşlarda daha istikrarlı bir sürecin meydana gelmesi (bu dönemdeki savaşların çoğunluğu başarı ile neticelenmiştir) devletin yaşamış olduğu kayıpların bir nebze telafi edilmesini sağlamıştır. Keza bu iki döneme ait savaş yılları incelendiğinde XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ekonomisinin tüm sektörlerinde rahatlamının yaşandığı gözlemlenmektedir¹⁹.

1736-1739 savaşlarına dair bu zamana kadar sefer masraflarının incelenmesine yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Kataloğu'nda bulunan 2163 numaralı defterde, 1738 senesi sefer yılının masrafları detaylı olarak kaydedildiğinden bu konu hakkında bazı değerlendirmelerde bulunulabilir²⁰. Mesela bu defterlerde sefere çıkan ordu için îrad veya vârid adı altında hangi gelir kalemlerinden faydalandığı ve bu gelirlerin ordunun hangi giderlerine yani masraflarına harcandığı açık bir şekilde öğrenilebilir. Ayrıca bu bilgilerden hareketle bir sefer yılında ordu için toplanan gelirler ile yapılan masrafların toplamı yaklaşık olarak belirlenebilir. Böylece o dönem şartlarında Osmanlı ekonomisi hakkında bir fikir sahibi olunabildiği gibi seferin devlete ne kadar yük getirdiği de tespit edilebilir.

Sefer masraf defterlerinde masrafların iki ana başlık altında verildiği görülmektedir. İlkinde "El-Îrad, An Nukûd, An Îradü'l-Masraf", şeklinde zikredilirken, ikincisinde "Asl-ı Masraf", adı altında sefer giderleri "An Nukûd, An Îradü'l-Masraf", şeklinde kaydedilip Mevâcib, Teslimât ve İhracât", olarak üç başlık altında verilmektedir. Hazineye giren meblağlar îrad ya da vârid yani gelir

¹⁸ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 207-208.

¹⁹ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019, s. 209-210.

²⁰ BOA, D. BŞM. d. 2163.

olarak kaydedilirdi. Öte yandan hazineden sefer masrafları için harcanan meblağlar ise masraf ya da masarifât yazılarak belirtilirdi²¹.

Bu çalışmada 15 Zilhicce 1150/5 Nisan 1738-12 Receb 1151/26 Ekim 1738 tarihleri arasında Avusturya ve Rusya üzerine çıkan Osmanlı ordusunun sefer sırasındaki 205 günlük ihtiyaçları için yapılan harcamaları gösteren masraf defteri incelenmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemî Kataloğu'nda 2163 numaralı kayıtlı olan bu defter, 16,5x44 cm ebadında olup, toplam altı görüntü ve dokuz sayfadan oluşmaktadır. Defterin ilk ve son görüntülerinde gelir ve gidere dair kayıtlar tutulmazken, defterin ebadı, sayfa sayısı ve boş olan kısımlar hakkında genel bilgiler verilmiştir. Defterde, ordunun İstanbul Davud Paşa Sahrası'ndan 15 Zilhicce 1150/5 Nisan 1738'deki hareketinden dönüş tarihi olan 12 Receb 1151/26 Ekim 1738'e kadar olan gelir ve gider kalemleri kaydedilmiştir.

Defterin giriş kısmında Osmanlı ordusunun İstanbul Davud Paşa Sahrası'ndan hareket ettiği tarihten döndüğü tarihe kadar ordunun kaç ay süre boyunca seferde olduğu ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Seferin hangi tarih aralığını kapsadığı belirtildikten sonra sefer sırasında orduya yapılacak harcamaların karşılanması için hangi kalemlerden gelirlerin tahsil olunduğu ve nereye harcandığı ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir. Mesela defterin ikinci sayfasında 205 günlük sefer müddetince ordunun masraflarının karşılanması için hangi kalemden ne kadarın gelirin elde edildiği ve bunun hazineye aktarıldığı belirtilmiştir. Ordu için nakit olarak toplanan gelirin tümü hesap edildikten sonra yekûn adı altında toplam olarak gösterilmiştir²². Defterin üçüncü sayfasında toplanan gelirin ordunun hangi masrafları için kullanıldığı izah edilerek, harcamaların son kısmında toplam olarak verilmiştir. Beşinci sayfada havale yoluyla toplanan gelirler verilirken, altıncı sayfada ise havale yoluyla alınan îradın mevâcib ve tayinat gibi yerlere yapılan harcamaları gösterilmiştir. Defterin son kısmında ise gelir ve masrafların hesaplaması yapıldıktan sonra hazineye kalan meblağ kaydedilmiştir.

²¹ Mehmet İnbaşı, "II. Viyana Seferi'nde Edirne'den Viyana'ya Kadar Menziller ve Yapılan Masraflar", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu*, Amasya 8-11 Haziran 2000, s. 172; D. BŞM. d. 2163, s. 7.

²² "Müddet-i merkumede ber-vech-i nakd vârid ve bâsıl olan îrad", D. BŞM. d. 2163, s. 2.

Tablo 1. Ordu Masrafında Kullanılmak Üzere Gelirin Toplandığı Kalemler²³

Müddet-i merkumede ber-vech-i nakd vârid ve hâsil olan îrad					
Gelir Kalemi	Meblağ	%	Gelir Kalemi	Meblağ	%
Kefere cizyesi malından ber-vech-i nakd tahsil ve teslim-i hazine-i âmire olunan	840.044,50	37,97	Mısır Kahire hazinesi malından ber-vech-i nakd teslim-i hazine olunan	40.000	1,81
Kefere cizye maaşı malından ber-vech-i nakd teslim-i hazine olunan	1.500	0,07	Bazı mukâtaat emvâlından ber-vech-i nakd teslim-i hazine olunan	158.316,50	7,16
Mukâtaat mu'accesi akçesinden ber-vech-i nakd teslim-i hazine olunan	70.712,50	3,20	Avâz ve bedel-i nüzul malından ber-vech-i nakd teslim-i hazine olunan	2.926	0,13
Avâz maaşı akçesinden ber-vech-i nakd teslim-i hazine olunan	1.338	0,06	Mütekâidin ve sâyeban cebelü bedeliyesi malından ber-vech-i nakd teslim-i hazine olunan	6.633	0,30
Mukâtaat mu'accele cebelü bedeliyesi malından ber-vech-i nakd teslim-i hazine olunan	32.434,50	1,47	Bazı elviye imdâd-ı seferiyesi ve bazı kesan taahhüdü ve zımmî akçelerinden ber-vech-i nakd teslim-i hazine olunan	167.226	7,56
Bazı kaza ordu bedeli ve bazı kaza peksimet bedeli maaşı ve şütürân bedeli akçelerinden teslim-i hazine olunan	6.868	0,31	Bazı mukâtaat kasr-ı yed resmi ve bazı kesan muhalledatı ve emlakî bahâlarından teslim-i hazine olunan	36.872,50	1,67
Bedel-i ordu 1.454,5			Resm-i kasrî 2.857		
Bedel-i peksimet ve maaşı 313,5			Muhalledat 30.654		
Bedel-i şütürân 5.100			Emlak 3.361,5		
Zemmet gediği bedeli ve bazı zehâir ve mevâcib ve bazanciresi ve araba bedeli akçelerinden teslim-i hazine-i âmire olunan	27.458	1,24	Enderûn-u hümâyun hazinesinden inâyet ve ihsan buyrulan	421.111,50	19,03
Bedel-i gedik 11.075					
Bazancire 11.383					
Bedel-i araba 5.000					
Rikâb-ı hümâyun hazinesinden gelüb teslim-i hazine olunan	200.000	9,04	Bazı kesan caniblerinden ber-vech-i mevkufl alınan	132.328,50	5,98
Bazı şair bahâsı ve zehâir bahâsı ve revgan-ı sade ve erz ve metropolit pişkeşi akçelerinden ber-vech-i nakd teslim-i hazine olunan	9.513,50	0,43	Camus bahâsı ve zehâir muâfiyeti bedeli ve bazı kesan nukûdundan ber-vech-i nakd teslim-i hazine-i âmire olunan	57.098,50	2,58
Bahâ-i şair 2.934,5			Bahâ-i camus 447,5		
Bahâ-i zehâir 3.249			Bedel-i muâfiyet-i zehâir 4.000		
Revgan ve erz ve metropolit 3.330			Nukûd bazı kesan 52.651		
Ber-vech-i nakd teslim-i hazine-i âmire olunan îrad					
Davut Paşa'dan hareket olunduğu esnada hazine-i âmire mizanında mevcut olan 29.159,5					
YEKÛN			Anil nukûd îrad: 2.212.341,5		

²³ Tablolardaki veriler defterdeki sıralamaya göre yapılırken, yüzdelikler ise tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 1’de 5 Nisan-26 Ekim 1738 tarihleri arasında ordunun İstanbul’dan hareketi ve dönüşüne kadar ihtiyaçları için gelirin toplandığı kalem, gelirin miktarı ve yüzdelik hesaplaması gösterilmiştir. 205 günlük süre zarfı için 18 gelir kaleminden toplam 2.212.341,5 kuruş nakit toplanmıştır. Tablodaki farklı gelir kalemlerine bakıldığında, devletin birçok varidat kalemini bu sefer dönemi için seferber ettiği görülmektedir. Bunun %38’ini kefere cizyesi malından elde edilen meblağ oluşturmaktadır. Nitekim imparatorluk popülasyonunun önemli bir kısmını teşkil eden gayrimüslim tebaadan alınan ve şer’î vergi olan cizye, devletin tahsil ettiği mühim gelir kalemlerinin başında gelirdi. Kadıların kontrolünde bulunan cizye, devletin belirlediği görevliler tarafından toplatıldıktan sonra hazineye aktarılırdı. Keza askerî harcamalar için harcanan cizye, bazen ocaklık olarak askerî birimlere yapılan ödemeler için kullanılırdı²⁴. Tablo 1’de görüldüğü üzere bu sefer döneminde hazineye aktarılan %38’lik cizye geliri, orduda istihdam edilen askerin başta mevâcibi olmak üzere farklı harcamaları için kullanılmıştır. Ayrıca *kefere cizyesi maaşı malından* ibaresi, cizye vergisini tahsil etmek için görevlendirilen memurlara vergiyi ödeyenlerin verdiği ücreti ifade etmektedir. Devlet, buradan hem gayrimüslim tebaanın vermesi gereken vergiyi hem de vergiyi tahsil etmek için görevlendirilen memurun maaşını hazineye bir yük teşkil etmeden toplamıştır. Ayrıca bu iki vergide seferin harcamalarına harcanmıştır.

Bu sefer döneminde Enderûn hazinesinden ordu masrafının karşılanması için 421.111,5 kuruş yani %19’luk bir gelir aktarılmıştır. Bîrûn hazinesi devletin genel anlamda gelirlerinin toplandığı ve harcamaların yapıldığı hazine konumunda iken, Enderûn hazinesi ise kıymetli para, mücevher ve eşyaların saklandığı bir depo veya sandık vazifesini görmesinin yanında Hazine-i Âmire’nin yedeği durumundaydı. Ayrıca bu hazinede ziynet eşyalarının dışında, değerli kumaş, halı vesair eşya tutulmaktaydı²⁵. Bir nevi ihtiyat hazinesi olan Enderûn hazinesi, sefer dönemlerinde ordunun artan masraflarının karşılanması için Enderûn hazinesinden nakit paranın dışında mevcut olan değerli eşyalar dahi Hazine-i Âmire’ye aktarılırdı. Ayrıca Enderûn hazinesi içerisinde olan yedi hazineden, ihtiyaç halinde nakit sağlanırdı²⁶. Nitekim 1738 yılına ait masraf defterinde belirtildiği üzere *inayet ve ihsan* ifadesinden bunun sadece para olmayıp, değerli eşyaları da ihtiva ettiği düşünülmektedir. Sonuç olarak devlet, Osmanlı-Rus-Avusturya savaşlarında ordu masrafının karşılanması sırasında nakit para akışının sekteye uğramaması için Enderûn (İç) hazinesinden, Hazine-i Âmire’ye para aktarmıştır. Böylelikle sefer masraflarının karşılanması sırasında iktisadî kaynaklı

²⁴ Halil İnalçık, “Cizye”, *DİA*, C. 8, TDVY, İstanbul 1993, s. 45.

²⁵ Saliha Önen Sarierikli, Gülser Yardım, “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve Damatlarının Enderûn Hazinesi’ne Aktarılan Mallarının Değerlendirmesi”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, (2022), s. 4.

²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi”, *Belleten*, C. 42, S. 165, (1978), s. 75.

yaşanabilecek problemler engellenerek savaşın sonucuna olumsuz etki etmesi önlenmeye çalışılmıştır.

Ordu masraflarının karşılanması için toplanan bir diğer vergi kalemi *imdâdiyye ve kesân taahhüdü* adı altındaki gelirlerdi. Bunlardan imdâd-ı seferiyye vergisi, XVII. yüzyıl sonlarından Tanzimat dönemine kadar hazinenin nakit sıkıntısına yardımcı olmak için halktan yılda bir defaya mahsus olmak üzere tahsil edilirken²⁷, kesân taahhüdü ise halkta varlıklı kişilerden geri ödenmesi taahhüt altına alınarak toplanan geliri ifade etmektedir. İki kalemden hazineye 1738 sefer yılında 167.226 kuruş yani %7,5'lük gelir sağlanmıştır. Ayrıca iki kalemden hazineye aktarılan meblağ neredeyse toplam miktarın %10'luk kısmını ihtiva etmektedir. Bu durum ise sefer dönemlerinde devletin nakit paraya ne kadar çok ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Zira XVIII. yüzyılda gerçekleştirilen seferlerde ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi için toplanan imdâdiyye gelirleri ordu hazinesinde önemli bir yekûn teşkil etmiştir.

Hazinenin gelir kalemlerinden bir diğer ise mukâtaat vergileriydi. Mukâtaa, mülkiyeti devlete veya vakıflara ait arazilerden ifraz edilerek özel şahıslara ve kurumlara kiralanarak sözleşme olup, ulûfe karşılığı veya ocaklık olarak verilebilen ya da devlet adamlarına has olarak tahsis edilen yerleri kapsayan bir gelir biçimidir. Bu sistem ile devlet, gelirleri toplamak için ayrı bir müessese kurma zorunluluğundan kurtulduğu gibi hazineden herhangi bir masraf yapmadan vergi tahsil ederdi²⁸. Nitekim Osmanlı coğrafyasında tahsil edilen mukâtaa gelirleri, sefer dönemlerinde ordunun gereksinimlerinin karşılanması için harcanırdı. Yukarıdaki tabloda gösterildiği üzere 1738 sefer yılında 158.316,5 kuruş mukâtaa malından ve 70.712,5 kuruş ise mukâtaa muaccesi akçesinden peşin olmak üzere yaklaşık %10,3'lük bir mukâtaat geliri tahsil etmiştir. Ayrıca bu kalemden hazineye aktarılan meblağ toplam miktarın %10'luk kısmına denk gelmektedir. Neticede 2.212.341,5 kuruşluk nakit para içerisinde bu beş kalemin hazineye katkısı yaklaşık %75'e tekabül etmektedir. Beş vergi kaleminin dışında Rikâb-ı hümayun geliri, avâruz, nüzul, zahire, hayvan, orducu bedelleri, zeâmet gediği ve Mısır hazinesinden alınanlar gibi diğer vergi kalemlerinden tahsil olunanlar, hazineye aktarılan toplam gelirin yaklaşık %25'lik kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca bu gelirler miktar ve yüzdeler olarak az görünmesine ve sefer ihtiyaçlarının küçük bir miktarını karşılamasına rağmen önemi göz ardı edilmemelidir.

²⁷ Ahmet Tabakoğlu, "İmdâdiyye", *DİA*, C. 22, TDVY, İstanbul 2000, s. 221.

²⁸ Mehmet Genç, "Mukâtaa", *DİA*, C. 31, TDVY, Ankara 2020, s. 129; Tabakoğlu, *Osmanlı Maliyesi*, s. 120.

Tablo 2. Hazineden Verilen Meblağın Sefer Sırasında Kullanıldığı Yerler

El masarîf müddet-i merkumede vaki olan masarîfe ber-vech-i nakd hazine-i âmireden verilen meblağ					
Gelirin kullanıldığı yer	Meblağ	%	Gelirin kullanıldığı yer	Meblağ	%
Şeyhülislâm hazretlerine mevâcib ve nan bahâları için verilen	476	0,02	Rikâb-ı hümâyun solakları sorguç bahâları için verilen	2.010	0,10
Istabl-ı âmire masarîfi için verilen	9.000	0,45	Ocaklara umum mevâcibler için ber-vech-i nakd verilen	482.173	24,19
Tatar sultanları salyânesi için ber-vech-i nakd verilen	1.201	0,06	Sefer-i hümâyun için sirem ve gav arabaları ücretine verilen	17.635	0,88
Sefer-i hümâyun için şütürân ve bargirân mekârî ücretine verilen	109.500	5,49	Sefer-i hümâyun için nüzul emini masarîfına nakden verilen	5.000	0,25
Bender ve Bükreş ve İbrail ve gayri caniblerine yeniçeri mevâcibi için verilen	33.986	1,70	Sefer-i hümâyunda bazı cısır ve kaldırım vesaire tamiratına ve Rakofça oğlu masarîfi ve kolağoz ücretine verilen	20.785	1,04
			Tamirat 8.200		
			Masarîf-i Rakofça oğlu 12.500		
			Ücret-i kolağoz 85		
Sefer-i hümâyunda post semûr hil'at kisve bahâsı için ber-vech-i nakd verilen	18.473	0,93	Sefer-i hümâyunda bazı meşaleci ve akkâm ücreti ve bazı kesân harcırahı ve Ada Kal'ası taminine verilen	30.317	1,52
Post semûr 6.195			Ücret-i meşaleciyân 16.017		
Hil'at-ı mütenevvia 11.998			Harcırah 6.737,5		
Kisve bahâ 280 kuruş			Tamirat-ı Ada 7.562,5		
Sefer-i hümâyun için bazı ocakların saka bargirlerin bahâsı darayî bahâsı ve barut bahâsı için	4.889,50	0,25	Sefer-i hümâyun için levendat bahşîşi ve topkeşan bahâsı Ada Kal'ası mevâcibi ve humbaracıyân mevâcibi için ber-vech-i nakd verilen	393.922,50	19,76
Bahâ-i bargirân-ı saka 4.485			Bahşîş-i levendat 364.548,5		
Bahâ-i darayî 200			Bargir-i topkeşan 11.006		
Barut-ı siyah 204,5			Mevâcib-i humbaracıyân 3.368		
			Mevâcib-i Ada-i Kebir 15.000		
Bender ve Hotin ve Akkirman ve Vidin canibleri masarîf-i mühimesi ve Vidin seraskeri maiyetinde olan topçuyân ve top arabacıları mevâcibleri için ber-vech-i nakd verilen	209.969,50	10,53	Sefer-i hümâyun için zehâir bahâ ve ücret-i nakliye ve kassab başı masarîfına ber-vech-i nakd hazine-i âmireden verilen	301.848	15,14
Masarîf-i mühimme-i mezkûre 205.532,5			Bahâ-i zehâir 140.848		
Mevâcib-i topçuyân-ı dergâh-ı âli 3.133,5			Ücret-i nakliye 30.000		
Mevâcib-i arabacıyân-ı top 1.303,5			Bahâ-i gûşt 131.000		

Gelirin kullanıldığı yer	Meblağ	%	Gelirin kullanıldığı yer	Meblağ	%
Bosna ve Vidin ve Niş yeniçerileri mevâcibi ve bostancı neferatı bahşisi mintan ve şalvar bahâsı için	171.920	8,62	Sefer-i hümayunda bazı kesana in'âm ve sultan-ı Tatara atıye ve bazı kesana ber-vech-i karz verilen	112.387,50	5,64
Mevâcib-i yeniçeriyân 158.731					
Bahşis-i bostancıyân 10.064					
Mintan ve şalvar 3.125					
Sefer-i hümayun için araba masarifi ve çerge bahâsı hayme mehterleri nakkârelerine verilen	4.432	0,22	Sefer-i hümayun için habbazin ücreti ve hatab ve saman bahâları ve bazı menzil imdâd-ı seferiyesine verilen	44.604	2,24
Masarıf-ı araba 1.153			Ücret-i tabhiye-i habbazin 33.085		
Bahâ-i çerge 1.770			Bahâ-i hatab ve saman 6.004		
Nakka-i bahâ-i mehterân 1.509			İmdâdiye-i menâzil 5.515		
Sefer-i hümayun için revgan-ı sade ve navl-ı sefâin ve harbende nafakaları için ber-vech-i nakd verilen	10.723	0,54	Ordu şeyhi medar maaşı ve top arabası mühimmatı ve tathir-i tarik için verilen bahşis	725	0,04
Revgan-ı sade 5.000			Medar-ı maaş-ı şeyh-i ordu 150		
Navl-ı sefâin 9.074			Mühimmat ve araba-i top 525		
Nafaka-i harbendegân 1.649			Tathir-i tarik 50		
Sefer-i hümayunda peksimet ve çuval bahâsı ve esterân nakli payid ve gûştun bahâsı için ber-vech-i nakd verilen	2.349	0,12			
Bahâ-i peksimet ve çuval 1.757					
Bahâ-i nakl ve... 325,5					
Bahâ-i payid ve gûştun 266,5					
YEKÜN: Ber-vech-i nakd hazine-i âmire'den verilen masarîf 1.993.326 kuruş					

Tablo 2'de müddet-i merkumede vaki olan masarife ber-vech-i nakd hazine-i âmireden verilen meblağ ifadesinden anlaşılacağı üzere ordunun seferde olduğu süre zarfında ihtiyaçlarının giderilmesi için hazineden verilen meblağ zikredilmektedir. Sefer sırasında sayıları yüzbinleri bulan insan ve hayvan unsurunun temini ve bunların sefer boyunca beslenmeden ulaşımına kadar ihtiyaçlarının sağlanması planlı bir organizasyon ile mümkün olabilirdi. Dolayısıyla Osmanlı yönetimi bu denli kalabalık bir orduyu sorunsuz yönetebilmesi için organizasyonun iktisadî boyutunu eksiksiz yönetmesi gerekirdi. Seferi yönetmenin temelinde yatan parametrelerden biri ise devletin mali kaynaklarını sefer süresince eşit bir şekilde paydaş etmesi ve toplanan parayı ordunun ihtiyaçları için planlı bir şekilde kullanmasıydı. Bu bilgilerden hareketle Osmanlı Devleti, 1738 sefer yılında hazineden toplam 1.993.326 kuruşu sefer masrafları için kanalize etmiştir. Sefer zamanlarında ordunun en önemli gider kalemleri arasında şüphesiz askerin mevâcibi (maaş) gelmekteydi. Hazineden nakit olarak verilen 1.993.326 kuruşluk meblağın yaklaşık %65'i ocaktaki askerin mevâciblerinin yanı sıra Ada-i Kebir, Niş, Vidin, Bosna, Bender, Akkirman, Hotin ve İbrail gibi yerlerdeki yeniçeri, topçu ve humbaracı gibi askerî grupların mevâcibleri ve masraflarına harcanmıştır. Görüldüğü üzere sefer için hazineden aktarılan meblağın büyük bir

çoğunluğu seferin muharip gücünü oluşturan askerî sınıfların maaşlarına kullanılmıştır. Maaşların dışında yük ve binek olarak temin edilen hayvanlar ile diğer nakliye masrafları sefer harcamalarında önemli bir kısmı oluşturmaktadır. Nitekim 1738'deki seferde deve, beygir ve öküz arabaları için yapılan harcamalar ortalama 160.000 kuruşa yani yaklaşık %10'a tekabül etmektedir. Sefer sırasında önemli bir harcama kalemini oluşturan zahire giderleri için ise 301.848 kuruş harcanmıştır. Keza bu meblağ içerisinde nakliye harcamaları ve kassab başıya verilen miktar da yer almaktadır. Ayrıca Tatar sultanı ve bazı kişilere verilen hediyeler için %5,6'lık harcama yapılmıştır. Hazineden nakit olarak ödenen bu meblağ, toplam miktarın yaklaşık %80'ini kapsamaktadır. Bunlar içerisinde en fazla harcama, ocaklardaki askerin mevâcibine, deve ve beygir gibi yük hayvanının kira ya da satın alma ücretiyle ordu zahiresine yapılmıştır. Sefer için hazineden verilen nakit paranın kalan %10'luk kısmı ise şeyhülislamın mevâcib ve nan bahâsına, nüzul eminine, ıstabl-ı âmireye, araba ve çadırlara, ordu şeyhine, rikâb-ı hümâyun sorguç bahâsına, sirem ve koçi arabasına, köprü ve kaldırım tamirâtı ile meşaleci ve akkâmlara, fırıncıların ekmek pişirme ücreti ile odun ve samanın teminine, peksimet ve çuval tedariki gibi ordu ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik harcanmıştır. Ayrıca verilen bu meblağın ekseriyetle muharebe ve organizasyon kısmıyla ilgili olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Sefer Masrafına Harcanmak Üzere Havale Yoluyla Gelirin Tahsil Edildiği Kalemler

Müddet-i mezbûrede havale ile ceste ceste vârid olan îrad-ı mukarrere ve gayri ez muayyene-i îrad					
Gelir kalemi	Meblağ	%	Gelir kalemi	Meblağ	%
Kefere cizyesi malından havale ile tahsil olunan	766.345,50	29,89	Mukâtaat malından havale ile tahsil olunan	811.784,50	31,66
Kıptiyân cizyesi malından havale ile tahsil olunan	29.358	1,14	Eflak ve Boğdan cizyeleri ve avarız ve bedel-i nüzul mallarından havale ile tahsil olunan	224.262,50	8,75
			Eflak cizyesi 12.778		
			Boğdan cizyesi 728		
			Avarız 210.755,5		
Sâyeban ve mütekâidin cebelü bedeliyesi mukâtaat mu'accelatı cebelü bedeliyesi ve bazı elviye-i imdâd-ı seferiyesi malından tahsil	494.645,50	19,29	Mukâtaat mu'accelatı ve saraçhane karzından ve miri hinta bahâsından havale ile tahsil olunan,	57.338	2,24
Mütekâidin cebelüsü 112.251			Mu'accelat-ı mukâtaat		
Mu'accelatı 90.370			11.522,5		
İmdâd-ı seferiye 292.024			Karz-ı saraçhane 5.815		
			Hinta-i bahâ 40.000		

Gelirin kullanıldığı yer	Meblağ	%	Gelirin kullanıldığı yer	Meblağ	%
Miri peksimet bahâsı ve bazı kaza zehâiri bahâsı ve bazı evkaf karzından havale ile tahsil olunan	7.856,50	0,31	Mekârî şütürân bedeli ve topkeşan bargiri bahâsı ve bazı kesan zimmetinden havale ile tahsil olunan	84.120	3,28
Peksimet bahâsı 348			Mekârî-i şütürân 43.990		
Zehâir bahâsı 7.074			Bargirân-ı topkeşan 950		
Karz-ı evkaf 435			Zimemi bazı kesan 39.180		
Mukâtaat kalemiyesi ve bazı kesan muhallefatı bahâsı ve bazı zehâir ve ahen ve ulufe ve bazanciresinden tahsil olunan	34.254,50	1,34	Edirne ve Hayrabolu şair ve saman bahâsı ve bazı kesan taahhüdü ve zeamet gedigi bedelinden tahsil olunan	50.698,50	1,98
Kalem-i mukâtaat 2.812,5			Şair ve saman 2.774 kuruş		
Muhallefat 11.952,5			Bazı kesan taahhüdü 47.170		
Bazancire 19.489,5			Zeamet gedigi 750		
Güşt-u ganem bahâsı ve taşra kâğıd emini rûsumundan havale ile tahsil olunan	3.643,50	0,14			
Güşt-u ganem 3.250					
Rûsum-u kâğıd 393,5					
Havâlât ile vârid ve hâsil olan îrad 2.564.308,5					

Tablo 3'te seferdeki ordunun masraflarına harcanması için havale yoluyla toplanan gelir ile bunların yüzdelik oranları gösterilmiştir. Havale yoluyla verginin tahsil edilmesi işleminde, havale emirnamesi padişahın bir hükmü olup, kime hangi kaynaktan ne kadar ödeneceğini göstermektedir. Yani hazine-i âmire için hükümet temsilcisine teslim edilen miktarı bildiren emirnameyi ihtiva etmektedir. Havalenin uygulanmasının nedenlerinden biri ise resmi ve hususi maliyede paranın naklinde karşı karşıya kalılabilecek çeşitli tehlikelerden ve gecikmelerden korunmak amacıyla yaygın olarak kullanılmıştır²⁹. Devlet, bu uygulama ile hazineye aktarılması gereken paranın güvenliğini bir nevi garanti altına almış olur. 1738 seferi için havale yoluyla 11 vergi kaleminden toplam 2.564.308,5 kuruş îrad olunmuştur. Bunlardan cizye, Osmanlı hazinesinin önemli bir gelir kalemini oluşturmasının yanında, sefer dönemlerinde ordu masraflarının tedarikinde kullanılan vergi gelirlerinin başında gelmekteydi. Mesela 1738'deki sefer için hazineye cizye kaleminden nakit para akışı sağlanmasının yanı sıra havale yoluyla da önemli bir miktar aktarılmıştır. Nitekim havale yoluyla hazineye aktarılan 766.345,50 kuruş cizye, toplanan miktarın %30'luk kısmını oluşturmuştur. Bu durum sefer dönemlerinde cizye gelirlerinin sefer harcamaları için ne kadar kıymetli olduğunu göstermektedir. Yine hazineye cizye gibi havale yoluyla aktarılan bir diğer önemli vergi kalemi mukâtaat gelirleriydi. Bilindiği üzere mukâtaat, mülkiyeti devlete veya vakıflara ait arazilerin şahıs ve kurumlara kiralanmasıyla elde edilen geliri ifade etmektedir. Öte yandan bu sefer yılında mukâtaat gelirlerinden hazineye %10'luk bir para akışı sağlanmıştır. Havale

²⁹ Halil İnalçık, "Havâle", *DİA*, C. 16, TDVY, İstanbul 1997, s. 513.

yoluyla ise 811.784,5 kuruş aktarılmıştır. %31,5'a tekabül eden bu oran, havale yoluyla hazineye aktarılan en yüksek geliri oluşturmuştur. Bu durum ise mukâtaat gelirlerinin sefer dönemlerindeki önemini gözler önüne sermektedir. Bu meblağın yaklaşık 1.532.000 kuruşluk kısmını cizye, mukâtaat, cebelü bedelleri ve imdâd-ı seferiye akçeleri oluşturmaktadır. Havale yoluyla hazineye aktarılan cizye ve mukâataatın dışında önemli bir yekûn teşkil eden bir diğer kalem imdâd-ı seferiye ve bedellerdi. Zira hâsıl olan 2.564.308,5 kuruşun 494.645,50 kuruşu (%19,29 oranı) havale yoluyla en çok toplanan üçüncü kalemi oluşturmaktaydı. Sonuç itibariyle havale yoluyla mukâtaat gelirinden %31,6, kefere cizyesi malından %29,9, cebelü bedeli ile bazı sancakların imdâd-ı seferiye akçesinden %19,3 ve Eflak ve Boğdan vilayetlerinin cizyeleriyle avârız ve nüzul bedellerinden ise %8,7 oranının bir vergi tahsil edilmiştir. Havale olunan toplam gelirin geri kalan %10'luk bölümü ise kıptiyân cizyesinden, mütekâidin cebelü bedelinden, şütürân bedeli ile topkeşan beygiri ücretinden, bazı zeâmet sahibi kişilerden ve mukâtaat kalemi ile muhalefat gelirleri gibi kalemlerden sağlanmıştır.

Tablo 4. Havale Yoluyla Masrafların Karşılandığı Kalemler

Eyyam-ı mezkûrede havale ile ceste ceste vaki olan mevâcib ve tayinat vesair masarîf-ı zuhurat					
Gelirin kullanıldığı yer	Meblağ	%	Gelirin kullanıldığı yer	Meblağ	%
Dergâh-ı âli yeniçerilerinin mevâcib ve zarar-ı lahm bahâsı için havale ile verilen	83.034	3,24	Dergâh-ı âli cebeci ve topçu ve top arabacıları mevâcibleri için havâlât ile verilen	36.693	1
Mevâcib 80.949			Mevâcib-i cebeciyân 22.446,5		
Zarar-ı lahm 2.085			Mevâcib-i topçuyân 11.332		
			Mevâcib-i arabacıyân 2.914,5		
İstanbul ve Selanik baruthanesi masarîf ve müeyyerat (?) ve sebzevat bahâsı ve Tatarân salyanesi için verilen	64.863,50	2,53	Hacı Nurettin marifetiyle olan peksimet bahâ ve atıye-i sultan-ı has ve mukabele-i hassa-i hümâyun ve baştarda-i hümâyun ve sandal teçhizi için verilen	31.045	1,21
Masarîf-ı baruthane 43.140			Peksimet bahâ 8.500		
müeyyerat (?) ve sebzevat 9.190			Mukabele-i has-ı hümâyun 16.995		
Salyane-i Tatarân 21.533,5			Baştarda ve sandal 6.550		
Bölükât-ı erba'a mevâcibi ve humbaracıyân mevâcibi ve bazı kal'a yerlü neferatı mevâcibi için verilen	491.363	19	Bağdat Kal'ası yerlü neferatı hinta bahâsı masarîf ve tersane-i âmire masarîf için verilen	263.268	10
Mevâcib-i bölükât-ı erba'a 45.761			Hinta bahâsı 25.400		
Mevâcib-i humbaracıyân 639,5			Masarîf-ı matbah-i âmire 111.000		
Mevâcib-i yerlüyân 444.962,5			Masarîf-ı tersane 126.868		

Gelirin kullanıldığı yer	Meblağ	%	Gelirin kullanıldığı yer	Meblağ	%
Sekban-ı hassa sorguçları ve bazı kesan-ı nevrüziye ve kisve bahâsı, post-u semûr mübâyaası ve bazı fukara teçhiz ve vezâîf için verilen	12.508	0,49	Bazı evkaf-ı istirdadı ve ümera-yı derya salyanesi ve menâzil inamati için verilen	85.249	3
Sorguç ve kesan bahâ 1.507			İstirdâd-ı vakf 4.755		
Post-u semûr 10.395			Salyane-i ümera 36.000		
Teçhiz ve vezâîf 606			İnamat-ı menâzil 44.493		
Bazı kaza zehâir bahâsı ve dane ve humbara ücreti ve kalyon ve kayak inşa ve masarîf için verilen	43.227	2	Cizye evrakı ve giyah-ı huşk ve mehâzin ücreti ve mehterhâne neferatı nafaka bahâsı ve bazı kesan zemistânî ve dolama bahâsı için	9.741,50	0
Zehâir bahâ 22.999			Cizye evrakı ve giyah-ı huşk ücreti 8.556		
Dane-i humbara 9.120,5			Nafaka-i bahâ-i mehterhâne-i hayme 258		
Masarîf-ı kalyon ve kayak 11.107			Zemistânî ve dolama bahâsı 927		
Saray-ı hümâyun hatab bahâsı ve rikâb-ı hümâyun ağaları hil'at bahâsı ve bazı kesan edası için havale ile verilen	387.380	15,1	Kefe ve Bükreş levendâtın bahşîşi ve bostancı şalvar ve mintan bahâsı ve Vidin canibi zehâir ve şütürân ve kürekçi ücreti ve yapığı masarîf bahâsı için hücecc-i müslimîn levendâtu bahşîşi için	468.092,50	18
Hatab bahâsı 15.000			Levendat bahşîşi ve şalvar ve zehâir ve şütürân ve masarîf-ı mühimme 159.070,5		
Hil'at bahâsı 7.234			Hücecc-i levendât bahşîşi 309.022		
Bazı kesan edası 365.146					
Kağıd ve kalem ve kilar-ı hacc-ı şerif mühimmatı ve bostaniyan-ı orta ve şark tayinatı ve gayre ve sekban ve cebeci ve bostaniyan-ı dakik ve gûşt bahâsı için verilen	81.921,50	3,19	Sefer-i hümâyun ve zehâir ve nakliye ve çuval bahâsı için verilen mekârî bargiri ve araba bargiri ücreti ve nan tabhiyesi ve harcırah için verilen	219.926	8,58
Kağıd ve kalem ve kilar ve gayri için 56.669,5			Zehâir ve nakliye ve çuval 190.140		
Sekban ve cebeciyan dakiki 25.262			Mekârî 27.519,5 kuruş		
			Tabhiye ve harcırah 2.266,5		
Sefer-i hümâyun için mehterhâne mühimmatı navl-ı sefâin ve topkeşan-ı camus ve bargirleri bahâsı için verilen	119.043,50	4,64	Sefer-i hümâyun için cist ve ambar ebniyesi ve şütürân ve harbendegân nakli ve ücreti ve revgan-ı sade ve top arabaları ve üstü açık mühimmatı ve kassab başı masarîfâtı için havale ile verilen	166.938	6,51
Mehterhâne mühimmatı 48.875			Cist ve ambar 7.583		
Navl-ı sefâin 42.238,5			Bahâ-i revgan ve ücret-i şütürân ve harbendegân 5.315		
Camusân ve bargirân 27.930			Mühimmat-ı araba-i top ve üstü açık 13.289,5		
			Masarîf-ı ser kassabân 140.750		
Havâlât ile Vakî Olan Masarîf, YEKÜN 2.564.308,5					

Tablo 4'te havale yoluyla toplanan 2.564.308,5 kuruşun sefer organizasyonu sırasında harcandığı kalemler gösterilmiştir. Toplanan 2.564.308,5 kuruşluk gelirin 16 kaleme harcandığı görülmektedir. Bu harcamaların %19'u dört bölük halkı, humbaracı ve bazı kalelerdeki askerın mevâcibine, %18'i Kefe ve Bükreş'teki levendâtın bahşışı ile Vidin tarafındaki askerın zahire, yük hayvanı ve kürekçi masraflarına, %10'u bazı kalelerdeki yerlü neferin buğday bahâsı ve tersane-i âmire giderlerine, %8,5'u sefer-i hümâyun için temin edilen zahire ve çuval ücretinin yanı sıra yük hayvanı ve arabasıyla ekmek pişirme ücreti ve harcırahlara ve %6,5'u ise köprü ve ambar inşasına, kassab başına, top arabalarına harcanmıştır. 2.564.308,5 kuruşun %65'i bu kalemlere sarf olunurken, geri kalan %35'lik kısmı ise bazı askerî grupların mevâciblerine, İstanbul ve Selanik'teki baruthâne masraflarına, peksimet bahâsı ile başlarda ve sandalların teçhizine, mehterhâne mühimmatı, sefine navlı, camus ve topkeşan beygiri teminine ve mehterhâne askerinin nafaka ücretleri gibi birçok farklı kaleme sarf olunmuştur. Harcamanın en fazla yapıldığı yerler askerın mevâcibi, tersanedeki donanma hazırlığı, levendat bahşışı ve masraflarıydı. Diğer önemli harcama kalemleri ise köprü ve ambar inşası, kassab başı giderleri, mehterhane mühimmat hazırlıkları, topkeşan, camus ve beygir tedarikine sarf olunmuştur. Sonuç olarak havale yoluyla toplanan 2.564.308,5 kuruşun tümü ordunun ihtiyaçları için harcanmıştır.

Sonuç

1736-1739 savaşlarının 1738 sefer dönemi Osmanlı Devleti açısından bir kırılma yılı olduğu söylenebilir. Çünkü 1736'da Azak'ın kaybedilmesi, Kırım, Özi ve Kılburun gibi yerlerin Rus saldırılarına maruz kalmasının ardından 1737'de Özi ve Kılburun'un işgali gibi gelişmeler Osmanlı Devleti'nin beklemediği olaylardı. Ancak 1738'de Avusturya cephesinde elde edilen başarılı muharebelerin etkisiyle Ruslar Özi ve Kılburun kalelerini Osmanlı'ya terk etmek zorunda kaldı. Bu savaş yılında alınan sonuçlarla Osmanlı'nın sefere devam ettiği ve 1739 yılında da daha önce kaybettiği yerleri tekrardan geri aldığı görülmektedir. Öte yandan Rus-Avusturya cephelerinde alınan başarılı sonuçları sadece askeri güç ile ilişkilendirmek doğru bir yaklaşım olmadığı düşünülmektedir. Nitekim yapılan araştırmada Osmanlı ordusunun sefer masraflarının karşılanması için devletin, birçok farklı gelir kaynaklarını bu savaş için kanalize ettiği saptanmıştır. Yani seferin başarılı olmasında devletin organizasyon kapsamında finansmanını eksiksiz yapmaya çalışması savaşın seyrine etki ettiği söylenebilir.

Yapılan araştırmada 5 Nisan-26 Ekim 1738 tarihleri arasında ordunun İstanbul'dan hareketi ve dönüşüne kadarki süre zarfından ihtiyaçlarının karşılanması için toplam 2.212.341,5 kuruş nakit toplandığı belirlenmiştir. Bu

meblağı kefere cizyesi, Enderûn ve Rikâb-ı hümâyun hazinesi, imdâd-ı seferiye ve zimmî akçesi, mukâtaat gelirleri, avâız ve nüzul bedelleri, camus ve zehâir muafiyet ücreti, zeâmet gediği bedeli, ordu, peksimet ve yük hayvanı bedelleri, mütekâid mu'accele cebelü bedeliyesi ve bazı mukâtaat gelirleri oluşturmaktadır. Ordu için toplanan bu miktarın dışında hazineden toplam 1.993.326 kuruş nakit olarak verilmiştir. Hazineden verilen bu meblağ ocak mevâciblerine, leventlerin bahşişine, topkeşan ücretine, zahire, nakliye ve kasab başına, muhtelif yerlerdeki askerin masrafları ve mevâciblerine, Tatar sultanı ve bazı kişilere verilen hediyelere, ordu şeyhine, nüzul eminine, araba ve çadırlara, sirem ve koçi arabasına, köprü ve kaldırım tamirâtı ile meşaleci ve akkâmlara, fırıncıların ekmek pişirme ücreti ile odun ve samanın teminine, peksimet ve çuval tedariki gibi sefer ile ilgili birçok noktaya harcanmıştır.

Nakit olarak toplanan ve hazineden aktarılanın dışında havale yoluyla toplam 2.564.308,5 kuruş gelir elde edilmiştir. Ordu ihtiyaçlarına harcanması için havale olunan îrad, cizye ve mukâtaat gelirlerinden, cebelü, avâız ve nüzul bedellerinden, şütürân bedeli ile topkeşan beygiri ücretinden, imdâd-ı seferiye akçelerinden, bazı zeâmet sahibi kişilerden ve mukâtaat kalemi ile muhalledat gelirlerinden oluşmaktadır. Öte yandan havale yoluyla elde edilen gelirin ordu hazinesine aktarılmasının dışında havale ile sefer masraflarının karşılandığı belirlenmiştir. Nitekim havale yoluyla dört bölük halkına, humbaracı ve bazı kalelerdeki askerin mevâcibine, levendâtın bahşişine, zahire, yük hayvanı ve kürekçi masraflarına, bazı kalelerdeki yerlü neferin buğday bahâsı ve tersane-i âmire giderlerine, zahire ve çuval ücretine 2.564.308,5 kuruş harcanmıştır. Ayrıca yük hayvanı teminine, ekmek pişirme ücreti ve harcırahlara, köprü ve ambar inşasına, baruthâne masraflarına, peksimet bahâsı ile başarda ve sandalların hazırlanmasına, mehterhâne mühimmatı, sefine navlı, camus ve topkeşan beygiri temini gibi birçok yere yapılan harcamalar da bu masraflar içine girmektedir. Netice itibarıyla Osmanlı yönetimi seferin finansman kısmını imparatorluğun birçok gelir kalemini ordu hazinesine aktararak çözmeye çalışmıştır. Bunun ne kadar başarılı olduğu kesin olarak ifade edilemez. Ancak Osmanlı ordusunun savaşlarda başarılı sonuçlar almasından hareketle, finansman kısmının buna etki ettiği yorumunda bulunulabilir.

KAYNAKÇA**Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

Ali Emîrî I. Mahmud (AE. SMHD. I.) 52/3157.

Cevdet Askeriye (C. AS.) 567/23834.

Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe Defterleri (D. BŞM. d.) 2163.

Yazma Eserler

Ahmed bin Mahmud, *Târîh-i Göynüklü (1123-1172/1711-1759)*, Haz. Songül Çolak ve Metin Aydar, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019.

Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbîrât-ı Pesendîde*, Haz. Ali İbrahim Savaş, TTK Yayınları, Ankara 1999.

Subhî Mehmed, *Subhî Tarîhi Samî Şâkir Tarîhleri ile Birlikte 1730-1744*, Haz. Mesut Aydın, Kitabevi, İstanbul 2007.

Şem'dânî zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't-Tevârih*, C. I, Haz. M. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976

Araştırma ve İnceleme Eserler

BİLGİN, Erdoğan, “1148-1152/1736-1739 Savaşı Tarihçesi (Subhî Mehmed'in Müzâkerât-ı Sulhiyye Tarihçesi Adlı Eseri)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2003.

BOBROVSKİY, P. O, *Istoria 13-go Lęy-Grenaderskago Erivanskaga Ego Veliçestva Polka Za 250 let 1642-1892*, Petersburg 1892.

ÇORUHLU, Melek, “Musaffa Mehmed Efendi Kıt'amin-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2005.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019.

GENÇ, Mehmet, “Mukâtaa”, *DİA*, C. 31, TDVY, Ankara 2020, s. 129-132.

İNALCIK, Halil, “Cizye”, *DİA*, C. 8, TDVY, İstanbul 1993, s. 45-48.

İNALCIK, Halil, “Havâle”, *DİA*, C. 16, TDVY, İstanbul 1997, s. 512-513.

İNBAŞI, Mehmet, “II. Viyana Seferi'nde Edirne'den Viyana'ya Kadar Menziller ve Yapılan Masraflar”, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu*, Amasya 8-11 Haziran 2000, s. 171-182.

KARAGÖZ, Hakan, “1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2008.

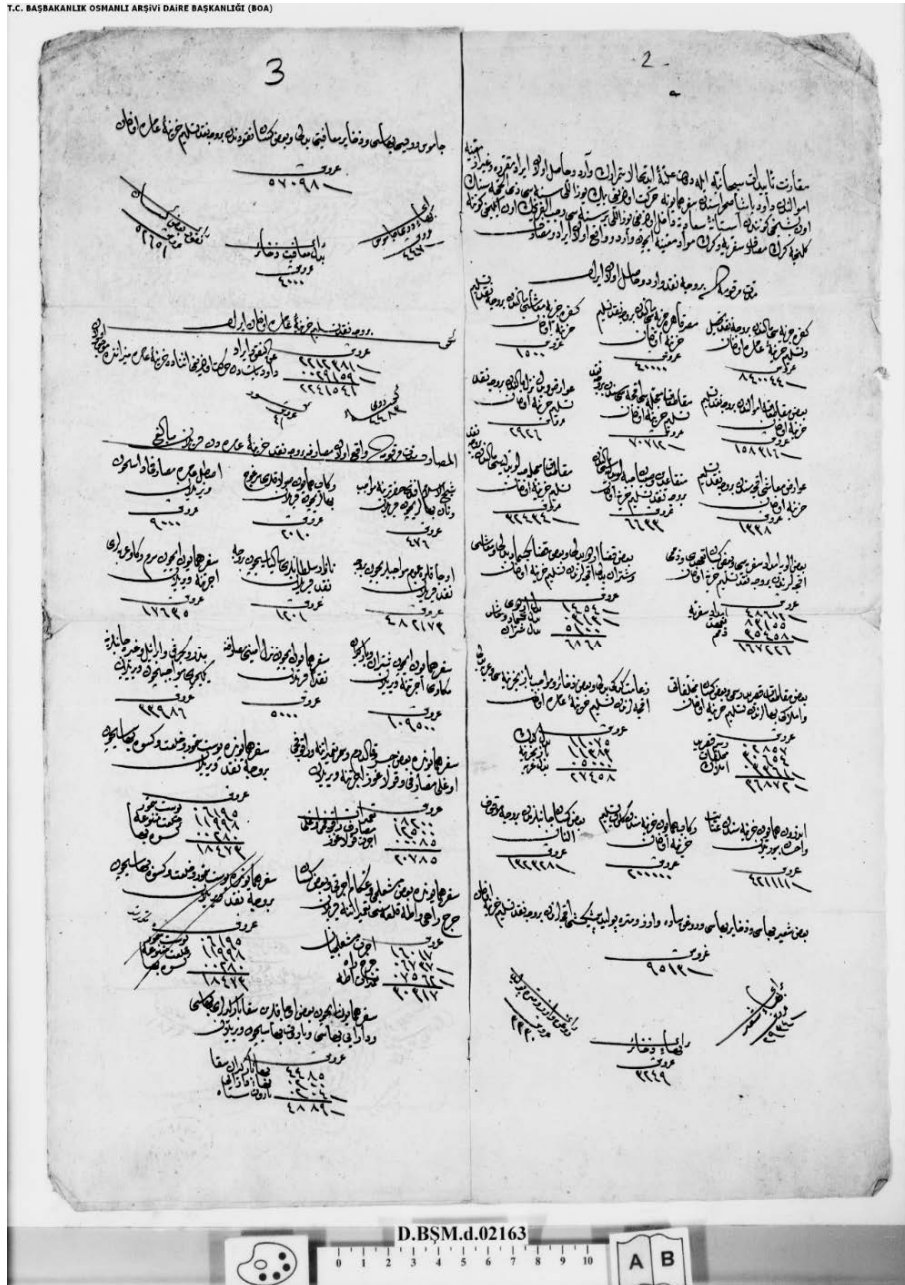
KÜLBİLGE, İlker, “18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2010.

- SARIERİKLİ, Saliha Önen, Yardım, Gülser, “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve Damatlarının Enderûn Hazinesi’ne Aktarılan Mallarının Değerlendirmesi”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, (2022), s. 1-16.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.
- TABAKOĞLU, Ahmet, “İmdâdiyye”, *DİA*, C. 22, TDVY, İstanbul 2000, s. 221-222.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi”, *Belleken*, C. 42, S. 165, (1978), s. 67-94.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, C. IV/I, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- YÜKSEL, Sinan, “Kuzey Savaşları Sırasında Rusya’nın Karadeniz’e Yönelik Faaliyetleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31, (2012), s. 171-190.
- YÜKSEL, Sinan, “Çarıçe Anna Zamanında Rusya’nın Karadeniz Politikası”, *Mukaddime*, 8/2, (2017), s. 351-364.
- ZİNKEİSEN, Johann Vilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1669-1774)*, Çev. Nilüfer Epçeli, C. V, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

EKLER

Ek 1. 1738 senesi sefer masraf defteri (Orijinal metin)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

T.C. BAŞKANLIK OSMANLI ARŞIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

Handwritten Ottoman documents, likely tax or land registers, with columns of text and numbers. Includes page numbers 7 and 6.

Page 7 (Left Column):

- Top section: **اخراج کرده** (Expenses) - **اخراج کرده** (Expenses) - **اخراج کرده** (Expenses)
- Middle section: **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses)
- Bottom section: **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses)

Page 6 (Right Column):

- Top section: **اخراج کرده** (Expenses) - **اخراج کرده** (Expenses) - **اخراج کرده** (Expenses)
- Middle section: **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses)
- Bottom section: **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses)

Page 6 (Left Column):

- Top section: **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses)
- Middle section: **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses)
- Bottom section: **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses) - **مصارف** (Expenses)

D.BSM.d.02163

